

УДК 373:376-053.2-056.263

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.292865>

Олена Венгловська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка
Валентина Дем'яненко, викладач кафедри освітології
та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

Людмила Варнакова, сурдопедагог школи I–III ступенів № 233 м. Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено особливості здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. Розкрито вплив слухового сприймання на системні порушення в загальному розвитку слабочуючих дітей, що потребує створення системи занять з розвитку мовлення, спрямованих на подолання мовленнєвого недорозвитку учнів з порушеннями слуху. Наголошено на необхідності врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі здійсненні психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. Презентовано практичні матеріали з розвитку зв'язного мовлення та слухового сприймання для учнів початкової школи з порушеннями слуху.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід; діти із порушеннями слуху; слабочуюча дитина (зі зниженням слухом); розвиток зв'язного мовлення; розвиток слухового сприймання; корекційно-розвиткові заняття; комп'ютерний слуховий тренажер "Світ звуків".

Лім. 14.

Olena Venhlovska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Educology and Psychological and Pedagogical Sciences Department,
Pedagogical Education Faculty,
Kyiv Borys Hrinchenko University

Valentyna Demianenko, Lecturer of the Educology and
Psychological and Pedagogical Sciences Department,
Pedagogical Education Faculty,
Kyiv Borys Hrinchenko University

Liudmyla Varnakova, Deaf Pedagogue,
School of I–III Degrees No. 233, Kyiv

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH HEARING DISORDERS IN THE INCLUSIVE ENVIRONMENT OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

The article highlights the peculiarities of psychological and pedagogical support of children with hearing impairments in the inclusive environment of a general secondary education institution. The influence of auditory perception on systemic disorders in the general development of hearing-impaired children (language development, formation of sound language and oral speech) is revealed, which requires the creation of a system of speech development classes aimed at overcoming speech underdevelopment of students of this category. The types of corrective and developmental classes for primary school students with varying degrees of reduced auditory perception and the needs of children in this category are presented, which are the basis for the implementation of psychological and pedagogical support, namely: auditory, language and speech, general education, socio-integrative, socio-cultural. It is emphasized the need to take into account the individual characteristics of students when creating a system of classes in an inclusive educational environment, the classification of which is not based on the level of severity of the violation, but depending on the level of need for psychological and pedagogical support. The requirements for the organization of an educational environment for conducting classes with hearing-impaired elementary school students are singled out. The leading modern technologies for teaching students with reduced hearing are characterized. The experience of the teacher's implementation of modern technologies of inclusive education with a first-grade student with hearing and speech impairment (hearing-impaired child, degree 3 hearing loss according to Neumann) is highlighted. The article outlines the subject of the classes and describes the features of using the "World of Sounds" computer auditory simulator, which includes three modules: "World of Sounds 1", "World of Sounds 2", "Visible Language". The author's development of a lesson on the development of coherent speech and auditory perception for elementary school students is presented.

***Keywords:** psychological and pedagogical support; children with hearing impairment; a hearing-impaired child (with reduced hearing); development of coherent speech; development of auditory perception; corrective and developmental classes; computer auditory simulator “World of sounds”.*

Постановка проблеми. В умовах упродовження Нової української школи, пріоритетності набувають питання, що спрямовані на створення у закладах загальної середньої освіти інклюзивного середовища, де кожна дитина має рівні можливості реалізувати власну індивідуальну освітню траєкторію особистісного зростання та навчання, з урахуванням інтелектуального, соціального і фізичного розвитку.

У законах України: “Про освіту” (2017), “Про повну загальну середню освіту” (2020), Концепції “Нова українська школа” (2016) визначено мету, завдання, стратегії, форми навчання учнів, у тому числі й тих, що мають особливі освітні потреби. У зв’язку з цим, потребує оновлення змістово-методичне, технологічне забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, й осіб із порушеннями слуху.

Вивчення джерельної бази дослідження дало можливість з’ясувати, що сучасні науковці розробили навчально-методичне забезпечення (концепції, програми, підручники, посібники) задля розв’язання багатьох практичних завдань щодо організації навчання дітей, які мають порушення слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз стану дослідженості проблеми у педагогічній теорії дав можливість з’ясувати, що окремі її аспекти презентовано у наукових розвідках сучасних вчених. Так, наукові аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами презентовано у дослідженнях В. Кобильченко, І. Омельченко [3, 120–123], особливості психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями слуху висвітлено у працях С. Литовченко [6], В. Жук, В. Литвинової, С. Литовченко, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко [8]. Комунікативний розвиток дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами є предметом наукових студій Г. Білавич, Т. Пантюк, У. Крайник, М. Петруняк [1]. Питання створення безбар’єрного освітнього середовища в умовах закладу загальної середньої освіти висвітлюють Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін [2].

Варто зауважити, що результати наукових розвідок українських учених знайшли відображення у концепціях та програмах для дітей з порушеннями слуху. Так, у 2014 р. було затверджено Концепцію розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху (авт.: В. Жук, В. Литвинова, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко) [4], а у 2015 р. – Концепцію розвитку національної системи освіти осіб з

порушеннями слуху в Україні (авт.: О. Таранченко, О. Федоренко) [10]. З урахуванням освітніх стратегій, цілей і завдань, що визначені у цих документах, відбувається розроблення навчально-методичного забезпечення організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й дітей із порушеннями слуху. Так, під керівництвом К. Луцько була створена “Програма розвитку для глухих дітей дошкільного віку” (2013) [9]. Особливістю цієї програми є те, що в ній автори акцентували увагу на розвитку логічного мислення глухих дітей на домовленієвому рівні з широким використанням сенсорних складових компенсаторно-корекційних механізмів та природних ресурсів особистості. За авторством О. Федоренко у 2018 р. вийшла програма з корекційно-розвиткової роботи для дітей з порушеннями слуху “Розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови” [12]. Авторка програми наголошує, що під час планування й організації роботи з дітьми такої категорії необхідно враховувати потреби учнів початкової школи, їхні вікові й індивідуальні особливості. Програма розрахована на дітей, для яких збережений слух не є “комунікаційним” каналом для сприймання мовлення та формування вимови.

Студіювання наукових джерел дало можливість з’ясувати, що попри наявний пласт досліджень з окресленої проблематики питання психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти потребує дослідження як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Мета статті – висвітлення особливостей здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями слуху в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти та практичних матеріалів із порушеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Інтегрування дітей із порушеннями слуху у заклади загальної середньої освіти України залежить від низки умов, насамперед, це: сформованість у педагога фахових компетентностей для здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з порушеннями слуху, наявність спеціального змістового-методичного забезпечення для проведення додаткових занять із розвитку слухового сприймання та зв’язного мовлення, партнерства закладу освіти з батьками вихованців.

У контексті проблематики запропонованої розвідки важливістю набуває питання здійснення психолого-педагогічного супроводу учнів початкової школи із порушеннями слуху.

Вивчення теоретичних джерел дало можливість з’ясувати, що сутність поняття “психолого-педаго-

гічний супровід дітей з особливими освітніми потребами” має різне трактування. В. Кобильченко, І. Омельченко розглядають це поняття як цілісний, динамічний, процес складовими якого є: систематичний моніторинг психічного розвитку дитини, оптимальні соціально-психологічні умови, психологічна допомога дітям та їхнім батькам, організація життєдіяльності дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей [3, 120–121]. І. Ніколаеску, О. Михальчук, Ю. Нікітська психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами трактують як комплексну технологію надання допомоги та підтримки дітям у їхньому особистісному розвитку [7, 300–311]. У наукових розвідках М. Шпак виокремлено напрями психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Основними авторка називає такі, як: просвітницька робота серед учасників освітнього процесу, корекційно-розвивальна робота з дітьми, консультативна робота з педагогами та батьками, профілактична робота [14].

Здійснений термінологічний аналіз дав змогу з’ясувати, що у дослідженнях науковців поняття “психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами” розглядається комплексно. У пропонуваній статті дефініцію “психолого-педагогічний супровід дітей із порушеннями слуху” розглядаємо як систему діагностичної, розвивальної, корекційної діяльності, що спрямована на підтримку цієї категорії дітей та корекцію порушень їхнього мовлення, що здійснюється в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти.

Потреба у здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху зумовлюється тим, що незначне його порушення впливає на загальний розвиток дитини, її пізнавальну активність, емоційну сферу, соціалізацію загалом. Важливим у визначенні мети і завдань, що реалізуються у перебігу психолого-педагогічного супроводу, є врахування результатів наукових пошуків українських учених, що викладені у навчально-методичному посібнику “Освіта дітей з порушенням слуху: сучасні тенденції та технології”. У пропонуваному виданні автори з позиції аксіологічного, дитиноцентрованого, діяльнісного підходів обґрунтовують сучасні стратегії навчання дітей з порушенням слуху, характеризують компоненти освітнього середовища для навчання цієї групи дітей [8].

Зауважимо, що психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей розвитку, показників такого порушення, висновку Інклюзивно-ресурсного центру [8, 66; 11, 124].

Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху в інклюзивному класі загальноосвітньої школи здійснює вчитель закладу з допомогою асистента вчителя та за підтримки фахівців (сур-

допедагог, психолог, соціальний педагог, логопед), що надають консультативну та методичну допомогу [8, 85].

Важливою умовою здійснення психолого-педагогічного супроводу цієї групи дітей є наявність у закладі загальної середньої освіти розвивального освітнього середовища, в якому педагог може здійснювати діагностику рівня сформованості зв’язного мовлення та слухового сприймання дітей, проводити корекційні заняття, надавати індивідуальну чи/або групову підтримку дітям і їхнім батькам.

Складовою психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями слуху є заняття з розвитку мовлення, що проводяться у спеціально обладнаних кабінетах. Для таких занять педагог добирає необхідні завдання, вправи, що тренують залишкову слухову функцію та розвивають слуховий аналізатор [8, 34; 2, 69].

Важливо, щоб під час здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями слуху педагог надавав перевагу сучасним особистісно зорієнтованим технологіям інклюзивного навчання. Це зумовлюється індивідуальними особливостями дітей, оскільки учні з однаковим рівнем зниження слуху, сприймають звуки довкілля й мовлення по-різному. Помічними для педагогів можуть бути також і мультимедійні технології навчання, що сприяють урізноманітненню заняття, розширюють його зміст навчальною інформацією [13, 263–271].

Одне із важливих завдань, що розв’язує педагог у перебігу психолого-педагогічного супроводу, відводиться розвитку мовленнєвого спілкування дітей молодшого шкільного віку із порушеннями слуху. Ефективними у розв’язанні означеного завдання є ігрові технології, за допомогою яких відбувається розвиток слухового сприймання дітей та формування їхньої звуковимови. Ігрові технології сприяють формуванню мотивації учнів, підтримують їхній позитивний емоційний стан та забезпечують активність усіх вихованців. Важливим ресурсом у розвитку зв’язного мовлення та слухового сприймання учнів є створений у класній кімнаті ігровий осередок. Його змістове наповнення складають різні види іграшок, настільні ігри, спортивний інвентар тощо.

Значущими у плануванні та здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху є висновування В. Литвинової. Авторка публікації [5] зазначає, що значний вплив на розвиток зв’язного мовлення та слухового сприймання у дітей молодшого шкільного віку із порушеннями слуху має позакласне читання. У науковій розвідці В. Литвинова визначає завдання педагога – забезпечити відповідні умови для роботи з книгою, дитячими журналами та газетами. Системна робота з книгою сприятиме розвитку психічних процесів, логічного мислення, збагаченню словника, формуванню моральних якостей учнів. Авторка наголошує, що виби-

рати книги для учнів початкової школи необхідно особливо ретельно, оскільки їх зміст має бути доступний, зрозумілий та цікавий дітям. Важливо, щоб книжки, які пропонуються дітям, містили яскраві ілюстрації. Робота з книгою повинна мати системний характер із поступовим ускладненням завдань [5].

При здійсненні психолого-педагогічного супроводу учнів початкової школи з порушеннями слуху вчителю необхідно створити умови для того, щоб вони мали можливість задовольнити свої потреби у розвитку слуху, мовному та мовленнєвому розвитку, міжособистісній взаємодії. Важливою умовою успішної інтеграції учнів в освітній процес закладу загальної середньої освіти є забезпечення безбар'єрної комунікації і міжособистісної взаємодії [8, 81].

В Україні нині функціонує чимало закладів загальної середньої освіти, в яких створено сприятливі умови для навчання учнів із порушеннями слуху. Вивчення їх досвіду сприяє виокремленню кращих практик, обміну досвідом, виробленню рекомендацій щодо поліпшення навчання цієї категорії учнів в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти.

Так, наприклад, психолого-педагогічний супровід дітей із порушеннями слуху у загальноосвітній школі I–III ступенів № 233 Києва здійснюється з 2007–2008 навчального року, оскільки саме з цього часу у закладі функціонують інклюзивні класи для дітей з порушеннями слуху. На сьогодні функціонує 22 інклюзивні класи, в яких навчаються учні з різними ступенями втрати слуху. Є діти з важкою втратою слуху (глухота 4 за Нейманом), є діти, які чують краще, є діти, які мають супутні захворювання (ЗПР, легка ступінь ДЦП та ін.). Всі діти, які навчаються в школі, слухопротезовані (апарати, кохлеарні імпланти).

У школі створені організаційно-методичні умови для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху. В кожному інклюзивному класі є асистент вчителя, який під час освітнього процесу допомагає дітям із порушеннями слуху в розумінні і засвоєнні інформації. Психолого-педагогічний супровід дітей у другій половині дня здійснюється під час корекційно-реабілітаційної допомоги, яку надають кваліфіковані фахівці індивідуально кожній дитині, відповідно до індивідуальної програми розвитку. Над розробленням програми працює сурдопедагог, логопед, психолог, дефектолог, вчитель, який працює в інклюзивному класі, вчителі-предметники, які беруть участь в освітньому процесі.

На індивідуальних заняттях сурдопедагог працює над підвищенням ефективності навчання дітей із порушеннями слуху, удосконаленням усного зв'язного мовлення. Структура індивідуального заняття сурдопедагога з дитиною із порушенням слуху та

мовлення (слабочуюча дитина, туговухість 3 ступеня за Нейманом) складається із двох частин:

1. Розвиток зв'язного мовлення.
2. Розвиток слухового сприймання.

У перебігу першої частини заняття здійснюється робота з формування словникового запасу; розвитку граматичної будови мови; розвитку зв'язного мовлення; розвитку психічних процесів.

Метою першої частини заняття є формування правильного мовлення. Під час вивчення певної лексичної теми збагачується активний словник дитини, розвивається фонематичний слух, формується правильна вимова. Ведеться робота щодо навчання формування відмінкових закінчень в однині і множині, узгодження іменників з різними частинами мови, розрізнення родів, формування навичок словотворення.

На занятті учня / ученицю вчать правильно будувати прості (на початку навчального року), а пізніше – прості поширені речення, складати розповіді за певним сюжетом та серією картинок. Важливо з'ясувати, що бачить дитина на запропонованій картинці, як вона розуміє зображений сюжет. Заключний етап цієї роботи – самостійна розповідь дитини.

Діти приходять до школи з невеликим словниковим запасом. Тому у першому класі з інклюзивним навчанням сурдопедагог планує і проводить заняття з відповідної лексичної теми. На один навчальний рік планується 25 лексичних тем (“Шкільне приладдя”; “Овочі”; “Фрукти”; “Осінь”; “Свійські тварини”; “Транспорт” тощо).

У другій половині навчального року першокласники вже мають навички читання. Дитина може прочитати невеличкий текст (3–4 прості речення). Важливо, щоб педагог звертав увагу на те, щоб дитина розуміла зміст прочитаного. Для цього сурдопедагог розробляє запитання за змістом тексту, а учень / учениця на них відповідає. Для першокласників із порушенням слуху у роботі із текстом обов'язковою є його візуалізація (картинки, малюнки).

Наступним етапом роботи є самостійний переказ тексту. Дитина буде просто поширені речення. У неї формується вміння виділяти основне й дотримуватися послідовності під час переказу. Ще одним видом роботи, що допомагає усвідомити прочитане й передати словами його розуміння, є відтворення образів за прочитаним текстом у формі зображення із коментуванням (малюнки).

Під час виконання завдань другої частини заняття робота сурдопедагога спрямована на навчання дітей практичному використанню залишкового слуху; формування на його основі вимови, граматично правильного мовлення, тембру, темпу, інтонації та поетапне поліпшення діяльності слухового аналізатора.

Результати практики є свідченням того, що ефективним для розвитку слухового сприймання та ус-

ного мовлення дітей зі зниженим слухом й порушеннями мовлення є використання комп'ютерного слухомовного тренажера "Світ звуків" (Центр слухової реабілітації "Аврора"). До складу комплексу тренажера входять три модулі: "Світ звуків 1", "Світ звуків 2", "Видима мова".

В інклюзивних класах початкової школи під час індивідуальних занять сурдопедагог використовує модуль "Світ звуків 1". Він складається з 10 різних звукових середовищ ("Вулиця", "Квартира", "Кухня", "На фермі", "Дикі тварини" тощо). До кожної теми пропонується 10 різних звуків, оволодіння якими здійснюється в три етапи: вивчення, запам'ятовування, розпізнавання. За умови успішного проходження усіх етапів першого рівня з двома звуками автоматично додається ще два нові і так до 10 звуків. Завершальною вправою має бути якісне вимовлення дитиною слова, фрази, що містять той звук чи елемент мови, над яким велася робота на занятті. Головна мета – свідоме розпізнавання, запам'ятовування і диференціація учнем різних звуків.

Навчити дитину з важким порушенням слуху ефективно користуватися залишковим слухом, розуміти звернену до неї мову, самостійно описувати сюжетні малюнки, розуміти прочитаний текст – значить відкрити їй дорогу до спілкування у широкому розумінні цього слова.

Пропонуємо авторську розробку заняття із розвитку зв'язного мовлення та слухового сприймання для учня першого класу з інклюзивним навчанням, що має порушення слуху (слабочуюча дитина, туговухість 3 ступеня за Нейманом).

I. Розвиток мовлення. Тема "Фрукти".

II. Розвиток слухового сприймання. Тема "Вулиця" (тренажер "Світ звуків 1").

Мета. Закріпити назви фруктів. Вчити називати предмети (зображення) узагальнювальним словом; описувати фрукти за кольором; складати речення за малюнками. Диференціювати поняття "один – багато". Формувати правильну вимову, зв'язне мовлення. Розвивати слухання та розпізнавання звуків, вправляти у здійсненні пошуку відповідних зображень, промовляння звуків.

Матеріали: картки з теми "Фрукти"; слухомовний тренажер "Світ звуків 1".

Хід заняття

1. Організаційний момент.

Сурдопедагог повідомляє учневі тему заняття та його участь на занятті (слухати, думати, говорити).

2. Розвиток зв'язного мовлення.

Сурдопедагог розкладає картки. Ставить запитання "Що це?", "Де росте?". Учень називає фрукти.

Дидактична гра "Один – багато". Мета: розрізняти та називати назви фруктів в однині та множині.

Педагог пропонує розглянути картки, на яких у першій колонці зображено по одному фрукту (слива, груша, яблуко, банан, персик, абрикос, лимон), а

в другій колонці – багато фруктів (сливи, груші, яблука, банани, персики, абрикоси, лимони).

Назву кожного зображення сурдопедагог проговорює разом із учнем. Звертається увага на зміну закінчень у кожному слові (персик – персики), формуючи поняття "один – багато".

Дидактична гра "Який? Яка? Яке? Які?". Мета: розрізняти та називати колір фруктів, узгоджуючи іменник з прикметником.

Учень має визначити колір фрукта за його зображенням і відповісти на запитання: "Якого кольору яблуко?", "Якого кольору яблука?" (Яблуко зелене (червоне). Яблука зелені (червоні) тощо).

Сурдопедагог звертає увагу учня на закінчення слова, що позначає колір кожного фрукта, узгоджуючи іменник з прикметником (за родами).

Дидактична гра "Склади речення". Мета: вправляти у побудові речень за малюнком; формувати зв'язне мовлення.

Сурдопедагог пропонує учневі розглянути малюнки, на яких фрукти мають різне розміщення. Педагог ставить запитання, вказуючи на малюнок: "Що це?", "Якого кольору?", "Де розміщений цей фрукт?".

Учень дає відповідь на запитання, узгоджуючи всі слова у реченні (Синя слива лежить на столі. Червоне яблуко росте на дереві тощо).

3. Розвиток слухового сприймання.

За матеріалами тренажера "Світ звуків 1". Учень на слухозоровій основі опрацьовує матеріал із теми "Вулиця", а саме: "машина", "сигнал автомобіля", "гальма у машини", "літак", "дзвін у церкві", "собака", "перерва у школі", "голуб", "мотоцикл", "відбійний молоток".

Спочатку доступні тільки два варіанти діяльності – "Вивчення звуків" та "Запам'ятовування звуків".

Як тільки дитина успішно виконає завдання, рівень складності підвищується. Після необхідної практики у вивченні та запам'ятовуванні звуків учень отримує доступ до першого рівня у завданнях із "Розпізнавання" двох звуків.

4. Підсумок заняття. Сурдопедагог підбиває підсумки заняття і оцінює роботу учня.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз дав можливість з'ясувати сутність поняття "психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху", схарактеризувати його компоненти. Встановлено, що результативність психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху визначається низкою умов: наявності навчально-методичного, технологічного забезпечення в організації інклюзивного освітнього середовища; застосування педагогом сучасних особистісно зорієнтованих технологій інклюзивного навчання; реалізацією індивідуального підходу; забезпечення безбар'єрної комунікації і взаємодії учнів: налагодження партнерства між всіма членами психолого-педагогічного супроводу. Пода-

ні в статті практичні розробки можуть стати в нагоді вчителям, які працюють в інклюзивних класах і розв'язують подібні практичні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Пантук Т., Крайник У., Петруняк М. Інтерактивні засоби навчання як чинник комунікативного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Молодь і ринок*. 2023. № 5 (213). С. 7–12.

2. Діти з особливими освітніми потребами у загально-освітньому просторі: навчально-методичний посібник / авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

3. Кобильченко В.В., Омельченко І.М. Наукові аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717387/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%83%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf>. С. 120–123.

4. Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху (Проект). Жук В., Литвинова В., Таранченко О., Федоренко О., Шевченко В. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 2. 2014. С. 38–43.

5. Литвинова В. Робота вихователів у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті для дітей з порушеннями слуху з розвитку слухового сприймання та формування мовлення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/7968/1/%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення 30.08.2023).

6. Литовченко С. Розвиток мережі закладів дошкільної освіти для дітей з порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2022. № 1. С. 8–18.

7. Ніколаску І.О., Михальчук О.О., Нікітська Ю.М. Психолого-педагогічний супровід дистанційного освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій*. 2022. С. 300–311. <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-04-01>.

8. Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Таранченко, С.В. Литовченко, О.Ф. Федоренко, В.В. Жук, В.В. Литвинова, В.М. Шевченко. Київ: Вид. ФОП Симоненко О.І., 2018. 250 с.

9. Програма розвитку глухих дітей дошкільного віку / за ред. К.В. Луцько / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-11626 від 17.07.2013). Київ, 2013. 397 с.

10. Таранченко О.М., Федоренко О.Ф. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в

Україні (Проект). *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 1. С. 26–33.

11. Учні початкових класів із порушенням слуху: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник / С.В. Кульбіда, С.В. Литовченко, В.В. Жук, В.В. Литвинова. Харків: Вид-во "Ранок", 2020. 144 с.

12. Федоренко О.Ф. Розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови. Програма з корекційно-розвиткової роботи для 1–4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху. Київ, 2018. 20 с.

13. Шевченко В.М. Мультимедійні технічні засоби навчання дітей з порушеннями слуху в сучасній школі. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9 (2). С. 263–271.

14. Шпак М.М. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18739/1/56_Shpak.pdf.

REFERENCES

1. Bilavych, H., Pantiuk, T., Krainyk, U. & Petruniak, M. (2023). Interaktyvni zasoby navchannia yak chynnyk komunikatyvnoho rozvytku ditei doskilnoho viku z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Interactive learning tools as a factor in the communicative development of preschool children with special educational needs]. *Youth and market*. Vol. 5 (213), pp. 7–12. [in Ukrainian].

2. Yarmola, N., Koval-Bardash, L., Kompanets, N., Kvitka, N. & Lapin, A. (2020). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori: navchalno-metodychnyi posibnyk [Children with special educational needs in the general educational space: educational and methodological manual]. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].

3. Kobylchenko, V.V. & Omelchenko, I.M. Naukovi aspekty psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Scientific aspects of psychological and pedagogical support of children with special educational needs]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/717387/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%83%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf>. pp. 120–123. [in Ukrainian].

4. Zhuk, V., Lytvynova, V., Taranchenko, O., Fedorenko, O. & Shevchenko, V. (2014). Kontsepsiia rozvytku doskilnoi osvity ditei iz porushenniamy slukhu (Proekt) [Concept of development of preschool education of children with hearing impairment (Project)]. *A special child: education and upbringing*. Vol. 2, pp. 38–43. [in Ukrainian].

5. Lytvynova, V. Robota vykhovateliv u spetsialnii zahalnoosvitnii shkoli-internati dlia ditei z porushenniamy slukhu z rozvytku slukhovoho sprymaniia ta formuvanniia movlenniia

[The work of educators in a special boarding school for children with hearing impairments on the development of auditory perception and the formation of speech]. Available at: <https://lib.itta.gov.ua/7968/1/%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (Accessed 30 Aug. 2023). [in Ukrainian].

6. Lytovchenko, S. (2022). Rozvytok merezhi zakladiv doshkilnoi osvity dlia ditei z porushenniamy slukhu [Development of a network of preschool education institutions for children with hearing impairments]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, Vol. 1, pp. 8–18. [in Ukrainian].

7. Nikolaiesku, I.O., Mykhalchuk, O.O. & Nikitska, Yu.M. (2022). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid dystantsiinoho osvitnoho protsesu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psycholoho-pedahohichnyy suprovid dystantsiynoho svitnoho protsesu ditei z osoblyvymy svitnimy potnamy]. *Scientific and educational innovation center of social transformations*. pp. 300–311. DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-04-01>. [in Ukrainian].

8. Taranchenko, O.M., Lytovchenko, S.V., Fedorenko, O.F., Zhuk, V.V., Lytvynova, V.V. & Shevchenko, V.M. (2018). Osvita ditei z porushenniamy slukhu: suchasni tendentsii ta tekhnolohii [Education of children with hearing impairment: modern trends and technologies]. *Educational method manual*. Kyiv, 250 p. [in Ukrainian].

9. Lutsko, K. (Ed.). (2013). Prohrama rozvytku hlukhykh ditei doshkilnoho viku [Development program for deaf children of preschool age]. Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine (letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1/11-11626 dated 07/17/2013). Kyiv, 397 p. [in Ukrainian].

10. Taranchenko, O.M. & Fedorenko, O.F. (2015). Kontseptsiiia rozvytku systemy osvity osib z porushenniamy slukhu

v Ukraini (Proekt) [The concept of the development of the education system for persons with hearing impairments in Ukraine (Project)]. *Exceptional child: teaching and upbringing*. Vol. 1, pp. 26–33. [in Ukrainian].

11. Kulbida, S.V., Lytovchenko, S.V., Zhuk, V.V. & Lytvynova, V.V. (2020). Uchni pochatkovykh klasiv iz porushenniam slukhu: navchannia ta rozvytok [Primary school students with hearing impairment: learning and development]. Kharkiv, 144 p. [in Ukrainian].

12. Fedorenko, O.F. (2018). Rozvytok slukho-zoro-taktylnoho sprymannia movlennia ta formuvannia vymovy. Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty dlia 1–4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z porushenniamy slukhu [Development of auditory-visual-tactile perception of speech and formation of pronunciation. Program for corrective and developmental work for grades 1–4 of special institutions of general secondary education for children with hearing impairment]. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

13. Shevchenko, V.M. (2017). Mulymediini tekhnichni zasoby navchannia ditei z porushenniamy slukhu v suchasni shkoli [Multimedia technical means of teaching children with hearing impairments in a modern school]. *Current issues of correctional education (pedagogical sciences)*. Vol. 9 (2), pp. 263–271. [in Ukrainian].

14. Shpak, M.M. Psykholohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Psychological support of children with special educational needs in the conditions of inclusive education]. Available at: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18739/1/56_Shpak.pdf. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023

“Трагнення до нового – перша потреба людської уяви”.

Стендаль
французький письменник

“Емоційне сприймання – це взагалі азбука всякого виховання; тільки той, хто оволодів нею в дитячі роки, здатний швидко і свідомо читати світ людини”.

Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих”.

Фрідріх Ніцше
німецький філософ

“Жодне бажання не дається тобі окремо від сили, що дозволяє його здійснити”.

Річард Дейвіс Бах
американський письменник

